

А. А. Гуменний,

аспірант кафедри фінансових ринків Національного університету ДПС України

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

A. Gymennyi,

PhD student financial market department of National university of state tax service of Ukraine

STRUCTURAL COMPONENTS OF THE MECHANISM OF IMPLEMENTATION OF THE TAX POTENTIAL OF SECURITIES MARKET

Стаття присвячена проблемі структуризації механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів. Визначено структурні компоненти механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів. Обґрунтовано функції та розкрито зміст принципів механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів.

The article deals with the problem of structuring the mechanism for implementing the tax potential of the securities market. The structural components of the mechanism of implementation of the tax potential of the securities market were defined. The function and principles of mechanism of implementation the tax potential of securities market were revealed.

Ключові слова: механізм реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів, податковий механізм, функції, принципи.

Key words: mechanism of the tax potential of the securities market, the tax mechanism, functions, principles.

ВСТУП

Сучасний етап розвитку ринку цінних паперів характеризується динамічністю, яка мала б стати корисною для розвитку економіки України у частині розбудови її фінансового забезпечення. Однак проблема полягає у тому, що збільшення ємності ринку цінних паперів в Україні не тотожне зростанню обсягів інвестиційного потенціалу економіки. Крім того, збільшення обсягів операцій з цінними паперами не сприяє збільшенню обсягів податкових надходжень до бюджету. Досить часто операції з цінними паперами стають ланками у ланцюгу ухилення від сплати податків. Все це обумовлює актуальність дослідження механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів, розбудова якого має забезпечити збільшення податкових надходжень до бюджету за рахунок зменшення ухилення від сплати податків та за рахунок розширення податкової бази.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У наукових дослідженнях сьогодення представлено багато підходів до визначення сутності і структури понять "економічний механізм", "фінансовий механізм", "податковий механізм". Зокрема у працях О. Романен-

ко, Т. Юткіної, Т. Аджарова, М. Заяць, С. Масліченко розкрито сутність податкового та фінансового механізмів, визначено їх структуру і цільові характеристики. Однак питання структуризації механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів залишається малодослідженим.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка структурної схеми механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів, визначення його функцій та обґрунтування принципів функціонування.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Термін "механізм" використовується в різних інтерпретаціях у дослідженнях фінансової проблематики. Трансформація цього поняття у економіко-фінансових дослідженнях обумовила виникнення і поширення понять "ринковий механізм", "господарський механізм", "економічний механізм", "фінансовий механізм", "податковий механізм" тощо. Однією з головних проблем, яка виникає при застосуванні наведених понять у процесі досліджень є відсутність чіткого розуміння яким



Рис. 1. Місце механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів у системі господарського механізму

Джерело: побудовано автором.

чином співвідносяться ці поняття та які взаємозв'язки існують між ними.

Господарський механізм вчені розглядають як систему взаємопов'язаних, взаємообумовлених форм і методів планового управління суспільним виробництвом і його структурними складовими [3]. За визначенням Я. Кронрода, господарський механізм — це механізм дії економічних законів, що становить собою сукупність об'єктивних економічних форм, які виражають взаємозв'язок економічних потреб, стимулів, інтересів, централізованих і децентралізованих форм управління і господарювання [4, с. 247]. Автор підкреслює, що господарський механізм покликаний підтримувати єдність між економічними потребами та інтересами незалежно від форм управління і господарювання. Це означає, що господарський механізм є не окремим утворенням, а має узгоджуватися із ринковим механізмом.

Складовою господарського механізму є механізм економічний, який у найбільш широкому розумінні розглядають як механізм, який забезпечує реалізацію принципів господарського (комерційного) розрахунку через економічні інтереси і матеріальні потреби людей та складає комплекс організаційних форм, способів, методів, важелів, нормативів, за допомогою яких реалізуються об'єктивні економічні явища [2].

Кожен механізм формується, виходячи із сутності відповідної економічної категорії. Так, фінансовий механізм втілює сутність фінансів, грошовий — сутність грошей, кредитний — сутність кредиту, податковий — сутність податків. За своєю природою механізм реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів співвідноситься із поняттями "фінансовий механізм" та "податковий механізм" як частина до цілого. Варто зазначити, що як і на мікрорівні, фінансовий механізм на макрорівні вчені розглядають як явище цілеспрямоване, однак, цілі дослідники визначають по-різному. До цілей фінансового механізму відносять і вплив на соціально-економічний розвиток, і забезпечення сприятли-

вих умов для економічного та соціального розвитку, і реалізацію економічних інтересів, і підтримку фінансової стабільності тощо. Така різноманітність цілей фінансового механізму обумовлена його складністю і багатогранністю. Саме тому більш ґрунтовним вважаємо підхід, який пропонує О. Романенко, яка деталізує фінансовий механізм за сферами та ланками фінансових відносин, виділяючи фінансовий механізм комерційних підприємств, фінансовий механізм некомерційних організацій і установ, страховий механізм, механізм функціонування державних фінансів тощо [8, с. 48]. У контексті цього підходу доречно говорити про існування такої складової фінансового механізму, як податковий механізм та механізм реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів (рис. 1).

До тлумачення сутності податкового механізму також склалися неоднозначні підходи. Так, Т. Юткіна зазначає, що поняття "податковий механізм" має двоїстий характер. У своїх дослідженнях вона визначає його як [9]:

- категоріальне утворення, у певній мірі узагальнене, яке дає уявлення про цілі і задачі податкових дій з орієнтацією на принципи наперед продуктивного функціонування;

- збірка загальних правових норм і спеціальних податкових законодавчих правил, які регламентують процес оподаткування конкретної держави у певний період.

Однак концептуальним трактуванням поняття "податковий механізм" на її думку є наступне: "налоговий механізм задається як процес реалізації продуктивного потенціала системи налогообложення через її функції" [9].

Зазначимо, що науковці, які досліджують теоретичні та практичні основи податкового механізму, акцентують увагу на різних аспектах цієї категорії. Зокрема, В. Онищенко розглядає податковий механізм як сукупність організаційно-правових форм і методів уп-



Рис. 2. Структурна схема механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів

Джерело: розроблено автором.

равління оподаткуванням. С.О. Масліченко доповнює це визначення переліком таких форм і методів як податкові ставки, способи оподаткування, податкові пільги та ін [6]. З поглядами вітчизняних дослідників збігається й бачення азербайджанського вченого Т. Г. Аджарова, який податковий механізм розглядає як "сукупність організаційно-правових норм і методів одержання податків з урахуванням взаємодії всіх суб'єктів відповідної частини процесу оподаткування" [1]. Більш загальне поняття податкового механізму дає Т. Ташмурадов: "Налоговий механізм — государственная сила, определяющая экономические и правовые методы регулирования роста экономики стран, позволяющая населению творчески работать в бизнесе и предпринимательстве, предупреждающая нарушения в процессе перераспределения национального дохода, устанавливающая принципы справедливости и гуманизма на государственном и социальном уровнях" [7].

М. Заяц визначає податковий механізм як сукупність організаційно-правових норм, методів і форм державного управління оподаткуванням через систему різних надбудованих інструментів (податкових ставок, податкових пільг, способів оподаткування та ін.) [5, с. 80].

Якщо підсумувати підходи дослідників до тлумачення сутності фінансового та податкового механізму, то можна чітко прослідкувати такі тенденції щодо їх функціональних характеристик. Так, фінансовий і податковий механізми дослідники тлумачать як механізм функціонування (фінансів або податків). Зазначений підхід акцентує увагу на сутності процесів, їх взаємозв'язках з іншими процесами, закономірностях розвитку явищ, об'єктивно очікуваних результатах. Такий підхід дає найбільш загальне уявлення про сутність механізму — як фінансового, так і податкового. Однак з точки зору механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів такий підхід є надто широким, він не дає

можливість підкреслити його особливі риси та цільове призначення.

Окремо можна виділити підходи, які розглядають сутність фінансового і податкового механізмів як механізмів регулювання. У цьому контексті чітко визначається мета регулювання, послідовність впливу на об'єкт регулювання, інструменти і важелі регулювання. На наш погляд, механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів притаманні риси механізму регулювання.

Відповідно до третього підходу фінансовий і податковий механізми досліджуються як механізми управління. У їх структурі виділяють мету, план її досягнення, організаційні процедури, засоби стимулювання, аналізу та контролю. На наш погляд, окремі елементи механізмів управління притаманні й механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів.

Таким чином, механізм реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів поєднує у собі риси механізмів регулювання та управління, він являє собою сукупність процедур, принципів, заходів, методів, які створюють передумови для реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів за рахунок зростання податкової бази та попередження ухилення від сплати податків. Таким чином, можна припустити, що механізм реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів втілює сутність потенціалу ринку цінних паперів у частині оподаткування операцій, що здійснюються на ньому. Виходячи з викладеного вище, структурну схему механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів зобразимо таким чином (рис. 2).

Мета механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів обумовлена його сутністю. З цих міркувань визначено суб'єкти та об'єкт механізму. Реалізація поставленої мети вимагає здійснення заходів з планування, організації, контролю, моніторингу, розробки пропозицій щодо удосконалення функціонуван-

ня механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів. Здійснення заходів відбувається за допомогою процедур нарахування і сплати податків через застосування податкових важелів.

Організація функціонування механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів відбувається на таких принципах:

— гнучкості (адаптивності) — механізм реалізації податкового потенціалу повинен бути здатний швидко трансформуватися у контексті змін навколишнього середовища. Цей принцип ми ставимо на перше місце, оскільки необхідність високої еластичності механізму реалізації податкового потенціалу обумовлюється динамічністю розвитку фінансових ринків загалом та ринку цінних паперів зокрема;

— принцип системності — розробка та удосконалення механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів має відбуватися з урахуванням його характеристики як частини системи господарського механізму;

— принцип ситуаційності (альтернативності) — процедури, методи, важелів виконання функцій механізму реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів мають забезпечувати доступність альтернативних варіантів його функціонування;

— принцип зворотного зв'язку — коригування механізму з урахуванням отриманих результатів;

— принцип економічності означає, що витрати на забезпечення його функціонування мають бути меншими від вигод, які він забезпечує.

Добре налагоджений механізм реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів виконує такі функції:

— алокаційну — сприяє оптимальному перерозподілу фінансових ресурсів між учасниками фінансових відносин;

— інвестиційну — забезпечує активізацію інвестиційних процесів, які здійснюються через посередництво ринку цінних паперів;

— забезпечувальну — сприяє збільшенню податкових надходжень до бюджету за рахунок розширення податкової бази (бюджетне забезпечення) та розширенню доступу до фінансових ресурсів ринку цінних паперів економічних агентів (фінансове забезпечення).

ВИСНОВКИ

Таким чином, механізм реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів поєднує у собі риси механізмів регулювання та управління, він являє собою сукупність процедур, принципів, заходів, методів, які створюють передумови для реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів за рахунок:

— зростання податкової бази, яке відбувається внаслідок виконання механізмом алокаційної та інвестиційної функцій, які розширюють доступ економічним агентам до фінансових ресурсів та дають змогу фінансувати їм розширення масштабів своєї діяльності;

— попередження ухилення від сплати податків — за рахунок виконання забезпечувальної функції, яка передбачає реалізацію процедур регулювання і контро-

лю, які попереджують використання операцій з цінними паперами у схемах ухилення від сплати податків.

Література:

1. Аджаров Т.Г. Формирование и совершенствование налогового механизма / Т.Г. Аджаров. — М.: Изво РАГС, 1997. — 112 с.

2. Беда Ф.П. Економіка, організація та планування діяльності вугільних підприємств / Беда Ф.П. — К. 2007.

3. Дерев'янку О.Г. Фінансово-кредитний механізм в системі стратегічного управління / О.Г. Дерев'янку / Фінанси України. — 1998. — №7. — С. 28—34.

4. Экономическая энциклопедия / Научно-ред совет из-ва "Экономика"; Ин-т экон. РАН; гл. ред. Л.И. Абалкин. — М.: ОАО "Издательство "Экономика", 1999. — 1055 с.

5. Заяц Н.Е. Теория налогов: учебник / Н.Е. Заяц. — Мн.: БГЭУ, 2002. — 200 с.

6. Масліченко С.О. Фіскальний механізм у системі державного регулювання: автор. дис. ... к. е. н. спеціальність 08.00.01 / С.О. Масліченко. — Київ, 2002. — 17 с.

7. Ташмурадов Т.Т. Международный опыт налогообложения [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://tozabek.narod.ru/nalogi-mej-opit-nalog.html>

8. Фінанси: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О.Р. Романенко, С.Я. Огородник, М.С. Зязюн, А.А. Славкова. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К.: КНЕУ, 2003. — 387 с.

9. Юткина Т.Ф. Налоги и налогообложение: учебник / Т. Юткина. — М.: Инфра-М, 2000. — 429 с.

References:

1. Adjarov, T. G. (1997), Formirovanie i sovershenstvovanie nalogovogo mehanizma [Formation and improvement of the tax mechanism], RAGS, Moscow, Russia.

2. Beda, F.P. (2007), Ekonomika, organizatsia ta planuvania diyalnosti vugilnykh pidpryemstv [Economics, organization and planning of coal enterprises], TSUL, Kyiv, Ukraine.

3. Derevianko, O. G. (1998), "Financial-credit mechanism in the system of strategic management", Finansy Ukrainy, vol. 7, pp. 28—34.

4. Ekonomicheskaia entsiklopedia (1999), / Red. by Abalkin L., ОАО "Izdatelstvo Ekonomika", Moscow, Russia.

5. Zayats, N. Fisenko, M. and Bondar, E. (1998), Teoria finansov [Finance theory], Bysh. shk., Minsk, Belorussia.

6. Maslichenko, S.O. (2002), "Fiscal mechanism in the system of State regulation". Ph.D. Thesis, Econom theory, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

7. Tashmuradov, T.T. Mejdunarodny opyt nalogo-oblojenia. available at: <http://tozabek.narod.ru/nalogi-mej-opit-nalog.html> (Accessed 4 January 2014).

8. Romanenko, O. Ogorodnik, S. Ziaziun, M. and Slavkova, A. (2003), Finansy [Finance], KNEU, KYIV, Ukraine.

9. Jutkina, T. (2000), Nalogi a nalogooblojenie [Taxes and taxation], Infra-M, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2014 р.